

Mluvnice

Účelem této části slovníku není předložit celkový podrobný přehled mluvnice související s nářečím, nýbrž ukázat jen na nejmarkantnější odlišnosti a zvláštnosti, kterými se hláskosloví a tvarosloví nářečí liší od spisovného jazyka (SJ). Nejsou v něm proto obsaženy všechny výjimky, neboť mnohé z nich lze považovat za zbytečně komplikující a nepodstatné.

HLÁSKOSLOVÍ

Písmo

a,b,c,d,e,f,g,h,i,j,k,l,m,n,o,p,r,s,t,u,v,y,z (q,w,x)

A,B,C,D,E,F,G,H,I,J,K,L,M,N,O,P,R,S,T,U,V,Y,Z (Q,W,X)

Samohlásky

Oproti SJ má valašské nářečí samohlásek šest - **a, e, i, o, u, y** (krátkých i dlouhých)

Souhlásky

V nářečí lze zaznamenat jedenatřicet souhlásek

b,c,č,d,d',f,g,h,ch,j,k,l,l[ɫ],l̥,m,n,ń,ň,p,r,r',ř,s,š,t,t',v,z,ž,dz,dž

Tvrdé souhlásky: **h, ch, k, l, r, r', d, t, n, (ń)**

Měkké souhlásky: **c, č, d', j, l[ɫ], l̥, ň, ř, š, t', dz, dž** (c, č, ř, š */)

Změkčelé souhlásky: **b', f', m', p', v'**

Obojetné souhlásky: **b, f, l, m, p, s, v, z** (s, z */)

**/ Přestože souhlásky ř, š, č řadíme k měkkým, lze v některých lokalitách (Rožnovsko, Karlovicko) najít v nářečních zápisech A. Vaška výslovnost tvrdou (bůřyt, přyjít, přyvázat, zapřýhat, Yčyn, skočyt, děřčyca). Tak byly zapsány i slabiky tvořené písmeny c, s, z (cymbál, cycek, cyplík, měsyc, nosyt, sy, zyngat, zyma, lozyt ap.); dle Bartoše po těchto sykvkách "tvrdne i a nelíší se nic od y" (ve výslovnosti se jedná spíše o střední i/y - ani podnebné, ani hrdelné).*

Hlásky, které se liší od SJ a jejich výslovnost: l, l[ɫ], l̥, ń, f, i, y, dz, dž a souhlásky změkčelé (retnice b', f', m', p', v').

l, l[ɫ]

V nářečí se původně uplatňovala výslovnost dvojího l - tvrdého l a k němu změkčelého (palatizovaného) l̥.

Starší generace tuto zásadu dodržovala velmi důsledně, neboť výslovnost měla mnohdy vliv i na význam slova (plut'/pl'ut'). Dnes vžitě střední l se užívalo obvykle jen ve slovech přejatých nebo později vzniklých. Ve slovníku, ve shodě s moderními dialektologickými zvyklostmi, byl ponechán zápis tvrdého l, pro jeho změkčelou formu je užito písmene l̥, které se ve všech nářečních slovech vyslovuje měkce jako l̥ [b'l'čat', gl'ut' sa, l'útost', l'éska ap.].

l̥, ř

Obě tyto dlouhé souhlásky jsou mezi dvěma jinými souhláskami slabikotvorné a vyslovují se dlouze [b'l'kat', gl'gnút', vřzat', křdel, hrknút' ap.]. Hlásky l̥ se vyslovuje vždy měkce (jako l̥).

i, y

V nářečí se užívá fonetické varianty **i - y** (měkké - tvrdé) velmi důsledně. Zachováním obou těchto samohlásek se nářečí odlišuje od SJ v jejich celkovém počtu. Výslovnost těchto dvou samohlásek má ve svém důsledku vliv i na artikulaci souhlásek, s nimiž jsou spřaženy ve slabice [by/bi, ty/li, my/mi, py/pi, sy/si, vy/vi, zy/zi].

dz, dž

Jsou samostatné, v písmu i výslovnosti nedělitelné souhlásky, které se vyskytují jen v některých expresivních a velmi starých slovech.

ň

Písmeno se zvláště prodlouženou nosovou výslovností (alveolární ň) se vyskytuje před hláskami **k** a **g** [ciňgat', spiňkat', hoňgat' ap.]. Ve slovníku není toto **ň** zvlášť vyznačováno.

Měkké retnice **b', f', m', p', v'** se vyskytují v nářečí proto, že u nich nedošlo v historickém vývoji k úplné depalatizaci, a tak nám oproti tvrdé podobě zůstaly také jejich změkčelé tvary. Tyto retnice se vyskytují obvykle před samohláskami a při jejich výslovnosti užíváme retnici s jotovým přídechem (b'(j)e, f'(j)e, m'(j)e, p'(j)e, v'(j)e). Zápis slov s retnicemi se mnohdy lišil (p'ekný, p'(j)ekný, pjekný, pěkný). Ve zjednodušeném zápisu užívají autoři nářečních textů dnes již vesměs ve shodě se SJ u samohlásky e spojení retnice s hláskou **ě** (bědákat', fěrtoch, měsíc, pěkný, vědět' atd.); u ostatních samohlásek, a také u dlouhého **é**, je však zachován ortodoxní záznam s rozloženou měkkou retnicí bj, mj, pj, vj (drúbja, hlúbjěj, objícny, omjaga, mjégať, pjať, zhúžvjať, onakvjěj ap.).

Tak jsou slova zapsána na doporučení ÚJČ AV v Brně i v tomto slovníku.

ou, ě

Změna ú>ô>ou probíhající v českém jazyce ve 14. a 15. stol. se v nářečí neuskutečnila, proto také tato dvojhláska v nářečí zcela chybí. Ve všech slovech, kde SJ užívá dvojhlásku **ou**, píšeme důsledně **ú** (húka, múka, búda, kúšček).

Hlásku **ě** v nářečí původně neznámou (obdobně jako ve slovenštině), užíváme ve shodě se SJ ve slabikách **dě, ně, tě** místo **d'ě, ňe, t'ě** a po měkkých retnicích (**b', f', m', p', v'**), jak bylo uvedeno v předchozím odstavci, přičemž v tomto způsobu zápisu se skrývá výslovnost s rozloženou měkkou retnicí i výslovnost se zachovalou měkkou labiálou..

Písemný záznam nářečního textu

Připusťme, že všechna moravská i česká nářečí jsou působením masívního vlivu spisovného jazyka víceméně na ústupu, ne-li v úplném zániku. Proto ani u valašského nářečí nelze předpokládat, že by mohlo někdy dojít k jeho opětovnému oživení, a to jak ve formě mluvené, tak i psané. Dnes můžeme už pouze nostalgicky uvažovat o jeho zachování pro úzkou skupinu zájemců v oblasti lidové kultury, či jako historické zvláštnosti kraje pro naše potomky. Musíme je navíc pracně vydobývat z nářečních zbytků, ze vzpomínek pamětníků a sporadicky publikovaných nářečních textů.

Toto uchování však může mít různé podoby. V původní fonetické formě se nářečí zachovalo jen velmi vzácně (poslední jeho uživatelé, kteří nebyli široce zasaženi školní výchovou, četbou, či poslechem rozhlasu, vymřeli v polovině minulého století) a jsme proto odkázáni jen na paměť, nebo ojedinělé písemné zápisy. I tyto však mohou být provedeny různým způsobem. Lze to předvést na několika ukázkách.

Býl edeň člov'eg velice chudobný na sv'ete. Narodil sa mu chlapeček, ale žádný nechcél ýdza kmotra, že býl tak chudobný. Otecy povídá: "Milý Bože, tak sem chudobný, že ňe žádný nechce f téj v'ecy poslužít; vemu sy chlápca a půjdu, a koho potkám, teho naptám za kmotra, a nepotkám'i žádného, kostelnig ňe přecaj snat' poslužít!" Pěkně sa zebral a šel a potkál smrt'; ale on nev'eděl, co je to za osoba, byla p'ekná žencká jako jiná žencká. Ptál ú za kmotříčku. Ona sa nevymlúvala a hned'o přivítala kmocháčkem, vzala chlápca na ruky a nésla ho do kostela. Chasníčka okřtili jak patří.
(ukázka rožnovského nářečí s pravopisem fonetickým z knihy Františka Bartoše *Dialektologie moravská*, vydané v roce 1886)

Tož v'íte já sem m'ěla matičku. A tá matička chodívala k nám. Dycky večer. No a toš to ti musým pov'edet'. Býl u nás pán učitel' - prvního pána řýdicýho pamatuju. A on m'el synka P'íuseg mu bylo, Pius. No počkaj a on býl nájmláčý, on m'el sedum synú ten starý řýdicý. No a jak tí matička šli od nás, no a oni chodívali dycky přes potok, přes lafku, no a jak šli jedenkrát' od nás to bylo púnocy - oni chodívali ai o púnoci - a ten P'íusek seděl na lafce v košúlce, bylo mu dva roky tedy. A matička mu prav'á: "Ale P'íúsku, co tu d'eláš, ale P'íúsku!" A chytaři ho za ruku a P'íúseg žblung do vody. To m'el byd' basrman. Tak to vykládali. A v'eckrát' matička v nocy od náz nešli.
(vyprávěla Barbora Hajná z Vidče, nar. 1870, zapsal Antonín Vašek)

Je nesporné, že takto písemně zaznamenaný vyprávěný nářeční text, je obtížně čitelný. Proto používají autoři psaných textů vydávaných v nářečí jednoduššího záznamu, který je pro běžného čtenáře srozumitelnější a méně obtížný. Zde je několik zkrácených ukázek.

Bylo to prám o hrožénkovských hodoch. Mach sa stavil v hospodě, co tam hrála muziga. Sedňaci do kúta dař si žédlik gořalky nalét' a zapálil si do fajky, aby tú trampotu zahnal. Neraz býl hladný, ale že je chudobným, nedolehlo naň, až dnes, dyž mu starý Bazala řek: "Ty žebráku!" - Žebrák! Dyť on přeca nechodil po žebrotě, aby sa ptaným chlebem živil. Nesedával u cesty ukazujaci podrúzanú nohu, nežaplál, aby mu dobří lidé hodili grejcar, lebo kus chleba do čépy. Býl panebožechvalatvá mladý, zdravý, silný chlap. A Bazala mu nadál do žebrákú, že býl chudobný.
(ukázka z knihy J.M.Slavičinského *Vlk Krampotů*, napsané autorem kolem roku 1900)

Nájvéc pány hryzlo, že jim veliké slobodné majetky fojtovské nenesú ani robot ani služeb, ani jiného užítku. Přitom fojti, odjakživa ešče, ke všeckému nepokojné hlavy národu zdvihali, národ buntovali. Začali sa páni, pojednu, fojtů poptávat' po jejich listinách na slobody. Mnozí fojti ani žádných listin neměli, přišli o ně za válek ohněm a zkázú, mnohým přišly za těch nepokojných dob, ztracéním a zapomenútím ve skrytých místoch, tak jak rovněž negdy tý poklady lidské.
(ukázka z knihy J.Kobzáně *U počátků vod*, napsané autorem kolem roku 1930)

Naši prastaříček - to byli chlap! To mi dycky o nich vykládali tatiček, když jsem býl ešče malým ogarcem, jakú oni měli velkú silu. Žádný chlap sa s nima měřat' nemohl. Neraz oni vytahovali formanom naložený vůz, když uvízl v mokřině alebo když vůz zešrajdovál do zgrapy. Za slobodna - to nebylo lepšího tanečnika nad ně. To si dycky zabrúsili do bárkerej dědiny k muzice.
(ukázka z knihy G.Imrýška *Čertoviny z Valašska*, napsané autorem kolem roku 1950)

Dyž si včil zpominám na svojého staříčka, tož sa ně řakví v mysli tajak živý. Pomenší, trošku už přihnutý k zemi, s čagánkem v ruce a krátkú fajkú v hubě, v červeném, už hodně odřeném brunckleku, na kerém sa ale mosazné gombíky svítily jak ze zlata, ve lněnéj košuli z volnýma rukávami a po černu vyšitým lémečkem u krku; na nohách obyčajně bílé súkené papuče, kožú obšité. Pod vysokým černým klobúkem ze širší střechú - milá tvář - ale Bože, tu už vám nemožu vypodobniť tak jasno, jaksí sa ně ztrácá v mlhách, dyť je to řanu takéj kolěj rokú, co nám odešel. Šak sa dožil požehnaného stáři - 85 rokú.
(ukázka z povídky J.Cedidly *Staříčkovy údělky*, napsané autorem kolem roku 1950)

Z uvedených ukázek je patrné, že psaný text v nářečí může mít mnoho forem a každý autor užívá k záznamu svého vyprávění různých způsobů. Pomineme-li nedůslednost v užívání správných nářečních slov a jejich tvarů (někdy jde jen o český text proložený obecně známými výrazy z dialektu), vidíme, že v textech se objevují hlásky, které nářečí nezná (ě, ů, ou), a naopak, někdy schází hlásky pro nářečí typické (ú, ě, í, ř a hlásky změkčené). Pokud má být vyjádřena správná původní výslovnost, měly by být určité jednotné zásady přepisu dodržovány.

Je však samozřejmě plně v moci autora i redakce, jakou formu záznamu zvolí. Je pravdou, že záznam textu v původní archaické podobě je velice těžkopádný a pro čtenáře složitý. Čtenář by při čtení povídek psaných v nářečí neměl být rušen luštěním neběžných symbolů a písmových kombinací vyjadřujících nářeční výslovnost; grafický obraz textu by se měl co nejméně lišit od obrazu slov, jak jej máme zafixován ze spisovného jazyka. Jde mu přece především o příběh, zajímavá a trefná přirovnání, vtipné frazeologické obraty a lidová rčení, nikoli o stereotypně se opakující hláskoslovné nářeční znaky.

Vydavatelé knih psaných v nářečí proto vesměs používají zjednodušeného záznamu, který vypouští hlásku **l**, vynechávají dlouhé samohlásky v mužském rodě u přičestí minulého. Obvykle také dochází k uplatňování kroužkovaného **ů** místo **ú** tam, kde je to obvyklé ve SJ. Slova, která začínají v nářečí na **i/í** se zapisují shodně se spisovnou transkripcí (*jídlo, jiskra ap.*). Upouští se zpravidla i od označování spodoby - píše se kde, nikdo, když (*nikoli gde, nigdo, dyš/gdyž*) a také však, všeko, kdyby (*místo šak, šecko, dyby*), jakož i jsem, jsi, jest (*místo vyslovovaného sem, si, ste, sme*). Nářeční příklonná podmínková spojka **-i/-ji** se píše ve shodě se spisovným jazykem byl-li (*nikoli byl-i/ji*).

Jsou to sice obvykle nemalé zásahy do přepisu dialektu. Čtenář si je ale schopen nářeční formy slov vytvořit, pokud má vůbec potřebu si je rekonstruovat. Zjednodušení neubere nic na kráse dialektu a čtenáři značně usnadní a příjemní četbu (*dr. Balhar*).

Výslovnost

Slova by měla být vyslovována tak, aby se jejich znění co nejvíce blížilo původní výslovnosti nářečí, kterým naši předkové mluvili po dobu nejméně 350 let (1600-1950), tj. od jeho vzniku a ustálení až do doby, která svými vlivy způsobila jeho zánik.

Obecně platí pro výslovnost tyto zásady:

1) Odlišování tvrdého a měkkého **l**, **l[ʲ]**, **y**, **i** ve výslovnosti (mladší generace je už ovlivněna působením SJ a vyslovuje už spíše střední **l** a **y**).

2) Souhlásku **v** před samohláskou vyslovujeme v nářečí čistě a nezkráceně [*vojvoda, víz, vakeša, kovář*], stejně tak ji vyslovujeme v předponě [*vchodit', vlézt', vrazit'*]. Avšak před souhláskou a na konci slova ji většinou vyslovujeme jako **f** [*např. děfča, doprotifky, Fsetín, fčil, jatofčí, kréf, lafka, ofca, předefšeckým, Rožnof, začasu ap.*], ve slovníku je tato výslovnost označena symbolem [v/f].

3) U slov začínajících na **ji-** (i na švu složenin) se obvykle vyslovuje **i/í** bez hiátového **j** [*ít', idlo, itrnica, dóit'*], ve slovníku označ. (i-).

4) Slabiky s **ě** po retnicích **b, f, m, p, v** se vyslovují zvlášť měkce.

5) Hlávka **n** před **k** a **g** má zvláštní nosovou, prodlouženou (alveolární) výslovnost.

6) Hlávka **í** po měkkých slabikách **ž, š, c, č, ř** a obojetných **z, s** se obvykle vyslovuje tvrdě (téměř jako tvrdé **y**), ve zvlášť markantních příkladech je tato výslovnost uvedena přímo ve slovníku [*cymbál, cycek, sydla, syla, zyma, zýpat' apod.*] značkou pro výslovnost.

7) Hlávky **í** a **ř** se vyslovují dlouze (jako tři spojené hlávky, u **ř** se zřetelnou vibrací).

8) Ve výslovnosti bychom měli tak jako ve spisovném jazyce dodržovat délky samohlásek (krátkých i dlouhých) v souladu se zápisem.

Kromě těchto obecně platných zásad výslovnosti nářečních slov platily pro jednotlivé oblasti Valašska ještě určité odchylky:

a) v oblasti Frenštátska dochází pod vlivem lašského nářečí ke krácení dlouhých samohlásek (fěrtušek, blukat, gryčna, polaňka) a k měkčení **d, t, n** před **e**;

b) v oblasti jižního Valašska (Valašskokloboucko, Brumovsko, Zlínsko) se v infinitivu *u* většiny sloves neužívá **ř** jako v ostatních částech regionu, ale **ř** (moset, dělat, chodit, žat - výjimky viz tvoření infinitivu sloves). Kromě toho starší generace v této oblasti nevyslovovala **ř**, ale zřejmě pod vlivem slovenštiny jen **r** ("rýkání");

c) na Rožnovsku lze u starší generace vypořizovat v některých slovech dlužení samohlásek v předposlední přízvukné slabice (dóm, budete, křycěla, nemjéli, udržěla, kupovály). Hláška **g** ve spojení s **d** na začátku některých slov se na Rožnovsku a Karlo-vicku vyslovovala jako **h** (hdyž, hde, hdo);

d) na Vsetínsku (Hovězí, Lužná, ale také Hodslavice) se v minulosti vyskytovalo tzv. "obařování", tj. výslovnost tvrdého **ř** jako neslabičného **ř**.

Přízvuk

Původní nářeční přízvuk se nacházel na předposlední slabice slova. Naše starší generace takového přízvuku ještě leckde používá (*u okna, co děláš, takový, do kostela, na Vsetíně*). Dnes však i do nářečí pronikl přízvuk na první slabice nebo předložce jako hlavní a vedlejším se stal přízvuk na slabice předposlední (*červenochvostek, devadesátý, na Vsetíně*).

Pravopis

Zásady spisovného jazyka a jeho pravopisná pravidla (pokud se od nich nářečí neodlišuje) musí být dodržovány i v zápisu nářečním. Týká se to zejména psaní vlastních jmen, psaní velkých písmen, psaní zkratk a značek, rozdělovacích znamének (tečka, otazník, vykřičník, středník, čárka, uvozovky, dvojtečka a po-mlčka). Slova přejatá do nářečí z cizích jazyků zapisujeme zásadně ve znění povalaštěném (*Uherčik, Rakúse, Talijánsko, Saksi, árenda, apatéka, hófliferant, hystóryja*). Písmeno **x** se obvykle přepisuje jako **ks**, výskyt písmene **q** a **w** je vzácný.

TVAROSLOVÍ

PODSTATNÁ JMÉNA

V nářečí, stejně jako ve SJ, je trojí rod (mužský, ženský a střední); stejný je i počet pádů (v přehledu je zachováno i jejich pořadí). Pro určení tvaru koncovky v rodech i pádech jsme zvolili vzory, podle nichž je možno určit správnou koncovku. Aby nedošlo k záměně se SJ, byly vzory vybrány záměrně ze slov nářečních. Ke každému vzoru je přiřazen číselný symbol (*m1, ž3, s2*), který bude uveden u všech podstatných jmen v česko-valašském slovníku, jehož vydání se připravuje. U tvarů nepravidelných budou pádové koncovky uvedeny přímo u slova.

Podstatná jména rodu mužského

Vzory pro skloňování: (tvrdé) **chlap, klát**, (měkké) **kůň, kroj, starosta** (*místo pán, hrad, muž, stroj, předseda*)

m1

j.č. - 1.chlap, 2.chlap-a, 3.chlap-ovi, 4.chlap-a, 5.chlap-e!, 6.(o) chlap-ovi, 7. chlap-em
mn.č. - 1.chlap-i (-é**/), 2.chlap-ú (-úch, -uv*/), 3.chlap-om, 4.chlap-y, 5.chlap-i!, 6.(o) chlap-och,
7.chlap-ama

m2

j.č. - 1.klát, 2.klát-a, 3.klát-u, 4.klát, 5.klát-e!, 6.(o) klát-tě, 7.klát-em
mn.č. - 1.klát-y, 2.klát-ú (-úch, -uv*/) 3.klát-om, 4.klát-y, 5.klát-y!, 6.(o) klát-och, 7.klát-ama

m3

j.č. - 1.kůň, 2.koň-a, 3.koň-ovi, 4.koň-a, 5.koň-u!, 6.(o) koň-ovi, 7.kon-ěm
mn.č. - 1.kon-ě, 2.koň-ú (-úch, -uv*/), 3.koň-om, 4.kon-ě, 5.kon-ě!, 6.(o) koň-och, 7.koň-ama

m4

j.č. - 1.kroj, 2.kroj-a, 3.kroj-i(u), 4.kroj, 5.kroj-u!, 6.(o) kraj-i(u), 7.kroj-em
mn.č. - 1.kroj-e, 2.kroj-ú (-úch, -uv*/), 3.kroj-om, 4.kroj-e, 5.kroj-e!, 6.(o) kraj-och, 7.kroj-ama

m5

j.č. - 1.starost-a, 2.starost-y, 3.starost-ovi, 4.starost-u, 5.starost-o!, 6.(o) starost-ovi, 7.starost-ú
mn.č. - 1.starost-é, 2.starost-ú (-úch, -uv*/), 3.starost-om, 4.starost-y, 5.starost-é!, 6.(o) starost-och,
7.starost-ama

Poznámka: Ve 2.p. jedn.č. je u některých podst. jmen hromadných, látkových a abstraktních slov, která vyjadřují něco nehmotného, koncovka **-u** (*cukru, maku, hrachu, hladu, strachu, dechu, času*).

Pomnož. jména končící na **-ice** (*Karlovice, Vizovice, Jasenice*) mají v 2., 3. a 6.p. množ. čísla koncovky **-ic, -icám, -icách** (*Karlovic, Karlovicám, Karlovicách*).

*/ V oblasti Rožnovska a Karlovice se ve 2.p. množ. čísla užívala koncovka **-úch**, v oblasti Frenštátska se ve 2.p. množ. čísla užívala koncovka **-uv**.

/ U jmen označujících obyvatele míst, končících příponou **-an, bývá v 1.p. mn.č. koncovka **-é** (*Lhocané, Hověžané, Brumovjané, Rožnovjané, Karlované, Lušovjané*).

Podstatná jména rodu ženského

Vzory pro skloňování: (tvrdý) **roba**, (měkký) **duša**, (bez konc.) **žizeň, zlost'** (*místo žena, růže, píseň, kost*)

ž1

j.č. - 1.rob-a, 2.rob-y, 3.rob-ě, 4.rob-u, 5.rob-o!, 6.(o) rob-ě, 7.rob-ú
mn.č. - 1.rob-y, 2.rob, 3.rob-ám, 4.rob-ách, 5.rob-y!, 6.(o) rob-ách, 7.rob-ama

ž2

j.č. - 1.duš-a, 2.duš-e, 3.duš-i, 4.duš-u, 5.duš-o!, 6.(o) duš-i, 7.duš-ú
mn.č. - 1.duš-e, 2.duš-í (-ích*/), 3.duš-ám, 4.duš-e, 5.duš-e!, 6.(o) duš-ách, 7.duš-ama

ž3

j.č. - 1.žížeň, 2.žížn-ě, 3.žížn-i, 4.žížeň, 5.žížn-i!, 6.(o) žížn-i, 7.žížn-ú
mn.č. - 1.žížn-ě, 2.žížn-í (-ích*/), 3.žížn-ám, 4.žížn-ě, 5.žížn-ě!, 6.(o) žížn-ách, 7.žížn-ama

ž4

j.č. - 1.zlost', 2.zlost'-i, 3.zlost'-i, 4.zlost', 5.zlost'-i!, 6.(o) zlost'-i, 7.zlost'-ú
mn.č. - 1.zlost'-i, 2.zlost'-í (-ích*/), 3.zlost'-ám, 4.zlost'-i, 5.zlost'-i!, 6.(o) zlost'-ách, 7.zlost'-ama

Poznámka: U slov podle vzoru duša končících v 1.p. na souhlásku je 4.pád rovněž bez koncovky (*mašal, zem, škraň, kuchyň*).

Ve 2. pádě mn.č. u substantiv končících v 1. pádě na **-ca, -ica** je tvar bez koncovky (*brc, slibovic, trávnic, nožnic, žnic, ale ovec i ovci*).

*/ Na Rožnovsku a Karlovicku se se u vzoru *ž2, ž3, ž4* ve 2.p. množ. čísla užívalo koncovky **-ích**.

Podstatná jména rodu středního

Vzory pro skloňování: (tvrďý) **dřevo**, (měkký) **hoře, hůsa**, (dlouhý) **bolení** (*místo město, moře, kuře, stavení*)

s1

j.č. - 1.dřev-**o**, 2.dřev-**a**, 3.dřev-**u**, 4.dřev-**o**, 5.dřev-**o!**, 6.(o) dřev-**u**, 7.dřev-**em**

mn.č. - 1.dřev-**a**, 2.dřev, 3.dřev-**om**, 4.dřev-**a**, 5.dřev-**a!**, 6.(o) dřev-**och**, 7.dřev-**y**

s2

j.č. - 1.hoř-**e**, 2.hoř-**e**, 3.hoř-**i/u**, 4.hoř-**e**, 5.hoř-**e!**, 6.(o) hoř-**i/u**, 7.hoř-**em**

mn.č. - 1.hoř-**e**, 2.hoř-**í (-ích*)**, 3.hoř-**om**, 4.hoř-**e**, 5.hoř-**e!**, 6.(o) hoř-**och**, 7.hoř-**ama**

s3

j.č. - 1.hús-**a**, 2.hús-**ata**, 3.hús-**ati**, 4.hús-**a**, 5.hús-**a!**, 6.(o) hús-**sati**, 7.hús-**atem**

mn.č. - 1.hús-**ata**, 2.hús-**at**, 3.hús-**atom**, 4.hús-**ata**, 5.hús-**ata!**, 6.(o) hús-**atoch**, 7. hús-**atama**

s4

j.č. - 1.bolén-**í**, 2.bolén-**á**, 3.bolén-**í/ú**, 4.bolén-**í**, 5.bolén-**í!**, 6.(o) bolén-**í/ú**, 7.bolén-**ím**

mn.č. -- 1.bolén-**í**, 2.bolén-**í (-ích*)**, 3.bolén-**ám/om**, 4.bolén-**í**, 5.bolén-**í!**, 6.(o) bolén-**ách**, 7.bolén-**ama**

Poznámka: Podle vzoru dřevo se skloňují také substantiva zakončená na **-isko** (*chlapisko, psisko, strnisko*). U vzoru bolení se v 1.p. jedn. čísla vyskytuje také koncovka **-é** (*zelé, obilé*).

*/ Ve 2.p. množ.číslo u vzoru *s2, s4* se na Rožnovsku a Karlovicku užívala koncovka **-ích**.

PŘÍDAVNÁ JMÉNA

Přídavná jména jsou stejně jako ve SJ tvrdá a měkká. Svými tvary vyjadřují pád, číslo a rod. Jejich skloňování se téměř neliší od SJ, pro nářečí však zvolíme rovněž odlišné vzory: **dobří, zimní** (*místo mladý, jarní*)

1.dobří, 2.dobrého, 3.dobrému, 4.dobrého, 6.(o) dobrém, 7.dobřím

1.dobrá, 2.dobřej, 3.dobřej, 4.dobří, 6.(o) dobrěj, 7.dobří

1.dobré, 2.dobrého, 3.dobrému, 4.dobré, 6.(o) dobrém, 7.dobřím

1.zimní, 2.zimního, 3.zimnímu, 4.zimní, 6.(o) zimním, 7.zimním

1.zimní, 2.zimní, 3.zimní, 4.zimní, 6.(o) zimní, 7.zimní

1.zimní, 2.zimního, 3.zimnímu, 4.zimní, 6.(o) zimním, 7.zimním

1.dobří/dobré, 2.dobřích, 3.dobřím, 4.dobré, 6.dobřích, 7.dobříma

1.zimní, 2.zimních, 3.zimním, 4. zimních, 6.(o) zimních, 7.zimníma

Přídavná jména přivlastňovací se skloňují stejně jako ve spisovném jazyce, kromě 7.p. mn.č., kde máme koncovku **-ovýma, -i(y)nýma**, (*otcovýma, matčinýma*).

Stupňování přídavných jmen

Většina přídavných jmen může při srovnávání zvláštními tvary, tak jako ve SJ, vyjadřovat trojí stupeň vlastností.

Druhý stupeň se tvoří příponami **-ejší, -ější** (*modřejší*), **-ší** (*horší, tvrdší*) nebo **-í (-ý)**.

Třetí stupeň tvoříme z druhého stupně předponou **náj-** (*nájnovější, nájmenší*). Starší generace užívaly k vyjádření třetího stupně vlastnosti také pomocného slova **samý** (*samý nájšikovnější, samý nájhorší*).

Některá přídavná jména se stupňují nepravidelně.

ZÁJMENA

Stejně jako ve SJ známe zájmena osobní, přivlastňovací, ukazovací, tázací, vztažná, neurčitá a záporná.

Zájmena osobní a jejich skloňování:

- 1. já, 2. mňa, 3. ně/mně, 4. ňa/mňa, 6. (o) mně, 7. mnú
- 1. ty, 2. ťa/tebja, 3. tobě, 4. ťa/tebja, 5. ty!, 6. (o) tobě, 7. tebú
- 1. on, 2. něho, 3. mu/němu, 4. ho, 6. (o) něm, 7. ním
- 1. ona, 2. ní, 3. ní, 4. ju, 6. (o) ní, 7. ňú
- 1. ono, 2. něho, 3. mu/němu, 4. ho, 6. (o) něm, 7. ním
- 1. my, 2. nás, 3. nám, 4. nás, 6. (o) nás, 7. nama, -my
- 1. vy, 2. vás, 3. vám, 4. vás, 5. vy!, 6. (o) vás, 7. vama, -my
- 1. oni (ony), 2. nich, 3. nim, 4. jich, 6. (o) nich, 7. nima, -my

Zájm. zvrtné: 2. sebe, 3. sobě/si, 4. sebe/sa (se*/), 6. (o)sobě, 7. sebú

**/ jen na Frenštátsku*

Zájmena ukazovací a jejich skloňování:

vzor tvrdý - ten, vzor měkký - náš

- 1. ten/náš, 2. teho/našeho, 3. temu/našemu, 4. teho/našeho,
- 6. (o) tem/našem, 7. tým/naším
- 1. tá/naša, 2. téj/našej, 3. téj/našej, 4. tú/našu, 6. (o) téj/našej,
- 7. tú/našú
- 1. to/naše, 2. teho/našeho, 3. temu/našemu, 4. to/naše,
- 6. (o) tem/našem, 7. tým/naším
- 1. tí/naši, 2. tých/našich, 3. tým/našim 4. tých/našich,
- 6. (o) tých/našich, 7. týma/našima, -my
- 1. ty/naše, 2. tych/našich, 3. tym/našim, 4. ty/naše, 6. (o) tych/našich,
- 7. tyma/našima, -my

Poznámka: Podle zájmeného skloňování tvrdého (ten) se skloňují také zájmena *tente, tentehle, on, onen*.

Zájmena přivlastňovací:

patří mezi ně zejména zájmena - *můj, tvůj, náš, váš, jeho, její, jejich* a zvrtné přivl. zájmeno *svůj*.

Zájmena tázací:

patří sem zájmena - *gdo/do, co, čí, kerý, jaký*

Zájmena vztažná:

řadíme k nim - *gdo/do, co, kerý, jaký, čí*

Zájmena neurčitá:

zájmena - *nedo, neco, nečí, nekery, nejaký, dosik, cosik, čisik, kerýsik, jakýsik*, dále pak zájmena složená ze zájmen tázacích a předpon (*ne-, leda, gde(de)-, málo-*) a přípon *-sik, -kolvěk*, jako např. (*neco, ledagdo, ledaco, gdegdo, gdo-kolvěk, cokolvěk, málogdo, všecko, gdosik/dosik, nigdo, každý, sám, ten samý*).

Zájmena záporná:

zájmena - *nido, nic, nijaký, ničí, žádný*.

Skloňování zájmen

přivlastňovacích, tázacích, vztažných, neurčitých a záporných:

Ve skloňování zájmenném tvrdém (podle vzoru **ten**) skloňujeme tato zájmena - *ten, tento, onen, gdo, negdo, gdosi, ledagdo, gdegdo, málogdo, gdeco, gdosi/dosi, negdo/nedo*.

Ve skl. zájmenném měkkém (podle vzoru **náš**) skloňujeme zájmena - *náš, váš, co, neco, cosi, ledaco, nic*.

Ve skloňování podle přídavných jmen podle tvrdého vzoru **dobrý** skloňujeme zájmena - *můj, tvůj, takový, kerý, jaký, nejaký, každý, všecko, ten samý, sám, samý, nijaký, žádný, svůj*.

Ve skloňování podle příd. jmen podle měkkého vzoru **zimní** skloňujeme zájmena - *její, čí, nečí, čísi, ničí*.

ČÍSLOVKY

Stejně jako ve SJ se v nářečí uplatňují číslovky základní, řadové, druhové a násobné. Pouze některé se však liší od SJ, a jen těch si všimneme.

Číslovky základní (*kolik?*) - jeden, dva, tři/tře, **štyry/štyře**, ... **sedum** (*sedn*), **osum** (*osn*), ...**jedenást, štrnást, sedumnást, osumnást, devatnást**, dvacet, jedenadvacet, ...štyryadvacet, ...sedumadvacet, osumadvacet, ...štyryaštyrycet, sedumaštyrycet, osumaštyrycet, sedum/osum/a sedumdesát, sedum/osum/aosumdesát, ... sto, ... tisíc, milijón. Ostatní jako ve SJ.

Číslovky řadové (*kolikátý?*) - první druhý, třetí, štvrtý, šestý, sedmý, ósmý, štrnástý, sedumnástý atd.

Číslovky druhové (*kolikerý?*) - dvojí, trojí, štvový, štrnásterý, sedumnásterý, ... ostatní stejně jako ve SJ.

Číslovky násobné (*kolikrát, kolikanásobný?*) - jednúc/jedenkrát, dvakrát, dvojnásobný, trojnásobný atd.

Číslovky neurčité - nekolik, tolik, moc, málo, nekolikrát, mockrát, nekolikátý atd.

Skloňování číslovek

Číslovky řadové, druhové a násobné se skloňují jako přídavná jména vzoru tvrdého (*druhý, ósmý, trojí, dvojnásobný*) nebo měkkého (*první, třetí, tisící, obojí, trojí*).

Číslovky základní *sto, tisíc, milijón* se skloňují jako podstatná jména stejně zakončená (podle vz. m1, m4, m2).

Číslovka *jeden* má zájmenné skloňování podle vzoru *ten*.

Číslovky *dva/dvě, oba/obě* (4.p. = 1.pádu), *dvůch/obůch* (2. a 6.pád), *dvůma/obůma* (3. a 7.pád).

Číslovky *tře, štyře* se skloňují: 2.p.*třoch/štyřoch*, 3.p.*třom/štyřom*, 6.p.(o) *třoch/ štyřoch*, 7.p.*třoma/štyřma*.

Ostatní základní číslovky (5 až 99) mají jen dva tvary: pět, šest, atd. (v 1. a 4. pádě) a pěti, šesti atd. ve všech pádech ostatních.

Neurčité číslovky nekolik, tolik, kolik, moc mají také jen dva tvary (1. pád = 4. pádu), ostatní pády jen tvar nekolika, kolika, mnoha. Číslovka málo (ve spojení s počítaným předmětem) je nesklonná (avšak 2.p. = mála). Stojí-li sama o sobě, skloňuje se.

SLOVESA

Význam a tvoření sloves i jejich mluvnické významy (osoba, číslo, čas, způsob, rod a vid) jsou stejné jako ve SJ. Povšimneme si pouze rozdílů.

Infinitiv se tvoří příponou **-t'** ke kmeni minulému: nés-**t'**, bra-**t'**, kupova-**t'**. Takto se tvoří infinitiv i u sloves s kmenem zakončeným na **k** nebo **h** (*řéct'*, *tlúct'*, *moct'*, *péct'*), slovesa s kmenem zakonč. na **nu** se nemění na ou (*minút'*, *kopnúť*). Na jižním Valašsku se infinitiv tvoří převážně příponou **-t** (*moset*, *žat*, *pit*, *táhnút*), avšak slovesa I. třídy s kmeny končícími sykavkami **s** a **z** mají (*dle F. Bartoše*) v infinitivu **-t'** (*hňést'*, *jest'*, *klast'*, *kyst'*, *mňást'*, *nést'*, *pást'*, *přast'*, *rúst'*, *třást'*, *vést'*, *zest'*, *hryzt'*, *lézt'*, *vézt'* aj.), ostatní slovesa této třídy končí rovněž na **t**.

Slovesa zvrtná jsou spojena se zvrtným zájmenem **sa (se), si** (*se jen na Frenštátsku!*).

Koncovky osobní nejsou u všech sloves stejné a jsou trojího typu:

jedn. číslo: 1.os. -u(i), -ím, -ám 2.os. -eš, -íš, -áš 3.os. -e, -í, -á

množ. čís.: 1.os. -em(e), -íme, -áme 2.os. -ete, -íte, -áte 3.os. -ú, -ú, -ú

Podle tvaru 3. os. jedn.čís.přítomného času je dělíme stejně jako ve SJ na 5 tříd: I. -e, II. -ne, III. -je, IV. -í, V. -á (vzory pro časování jsou odlišné od SJ).

Časování vzorů sloves I. třídy

a) vézt' (vezu, vezeš, vezee, vezem(e), vezete, vezú); vez, vezme, vezte!; veza(ci); véz/vézť */

b) hrát' (hraju, hraješ, hraje, hrajem(e), hrajete, hrajú); hraj, hrajme, hrajte!; hraja(ci), hrál'*/

c) vízat' (vížu, vížeš, víže, vížem(e), vížete, vížú); vrž, vržme, vržte!; vízaja(ci); vízáť **/

d) séct' (seču, sečeš, seče, sečem(e), sečete, sečú); seč, sečme, sečte!; seča(ci), sék/sékť */

e) tříť' (třu, třeš, tře, třem(e), třete, třú); tři, třime, třite!; třaja(ci); třél' **/

Časování vzorů sloves II. třídy

a) táhnút' (táhnu, táhneš, táhne, táhnem(e), táhnete, táhnú); táhni, táhnime, táhnite!; táhňa(ci); táh/táhť */

b) chytnúť' (chytnu, chytneš, chytne, chytne(m)e, chytnete, chytnú); chyt', chyt'me, chyt'te!; chytňa(ci); chyt'/chytť

c) sednúť' (sednu, sedneš, sedne, sednem(e), sednete, sednú); sedni, sednime, sednite!; sedňa(ci); sed/sedť

Časování vzorů sloves III. třídy

a) kuť' (kuju, kuješ, kuje, kujem(e), kujete, kujú); kuj, kujme, kujte!; kuja(ci); kúl' **/

b) rabovat' (rabuju, rabuješ, rabuje, rabujem(e), rabujete, rabujú); rabuj, rabujme, rabujte!; rabuja(ci), rabováť **/

Časování vzorů sloves IV. třídy

- a) kosit' (kosím, kosíš, kosí, kosíme, kosíte, kosijá); kos, kosme, koste!; kosa(ci); kosí **/
 b) vrtět' (vrtím, vrtíš, vrtí, vrtíme, vrtíte, vrtijá); vrt', vrt'me, vrt'te!; vrt'a(ci); vrt'ěl **/
 c) znět' (zním, zniš, zní, zníme, zníte, znijá); zněj, znějme, znějte!; zněja(ci); zněl **/

Časování vzoru slovesa V. třídy

volat' (volám, voláš, volá, voláme, voláte, volajú); volaj, volajme, volajte!; volaja(ci), volál **/

Časování sloves nepravidelných

byť (budu, budeš, bude, budem, budete, budú); bud', bud'me, bud'te!; bud'a(ci); býl **/
 jest' (ím/jím, iš/jíš, í/jí, íme/jíme, íte/jíte, ijá/jijá); jez, jezme, jezte!; jed'a(ci); jed/jedł
 věděť (vím, víš, ví, víme, víte, vijá); věď'ěl **/
 chtět' (chcu, chceš, chce, chcem, chcete, chcú); chtěj, chtějme, chtějte!; cht'a(ci); cht'ěl **/

U sloves I., II. a III. třídy je 1.os.mn.č. oznam. způsobu přít. času zakončena oproti SJ koncovkou **-em** (*nesem, řezem, berem, tlučem, idem*), na Rožnovsku a VK je užívána koncovka **-éme** (*neséme*), na Frenštátsku koncovka **-emy** (*něsemy*).

U sloves I. II. a III. třídy je ve 3. os.mn.č. oznam. zpús. přít. času koncovka **-ú** (*nesú, berú, jedú, umřú*), u sloves IV. třídy se vyskytuje koncovka **-ijá** (*prosijá, trpijá, učijá sa*) a u sloves V. třídy koncovka **-ajú** (*dělajú, utěkajú, zavirajú*).

U sloves II. třídy se v přičestí minulém používá tvar bez **-nu-** (*táhl, chytł, sekl, spadł, uschl, kúsl, tiskł*).

Nepravidelné sloveso **byť** se časuje v indik. prez. takto: sg. 1. su/sem, 2. si, 3. je, pl. 1. sme/zme, 2. ste, 3. sú.

Nepravidelné sloveso **jest'** mívá v indik. prez. vedle tvarů s **j-** také tvary **bez j-** (*jím/im, jíš/iš, jíme/íme, jíte/íte, jijá/ijá*).

Rozkazovací způsob se užívá jen pro 2. os. jedn. čísla, 1. a 2. osobu množ. čísla (*volaj!, volajme!, volajte!*).

Přechodník přítomný: jeho používání bylo značně rozšířeno. Pro všechny rody se užívalo pouze dvou tvarů s koncovkami **-a, -aci** (*beraci, bud'aci, čekajaci, čujaci, dávajaci, hled'a/ci/, chod'a/ci/, chyt'a/ci/, obud'a/ci/ sa, řekňa/ci/ - řeci, stoja/ci/, přijď'a/ci/, učujaci, viď'a/ci/, výjď'a/ci/ apod.*).

Přechodník minulý se v nářečí neužíval.

Přičestí minulé se tvoří stejně jako ve SJ příponami připojenými ke kmeni minulému (-l, -la, lo, li, ly, **ly**).

V přičestích označených */ dochází ve všech osobách k dlužení kmenové samohlásky (*něsl, vědł, vězł, hráli*), u označených **/ pak pouze v j.č. mužského rodu (*kupovál/kupovala, kúł/kuli, prosíl/prosił*), u neoznačených k dlužení nedochází vůbec (*chyt/chytli, sed/sedł, jed/jedł*).

!!! - na Rožnovsku a Karlovicku se dlužení kmenové samohlásky vyskytovalo u všech sloves, ve všech rodech (*musěla, volálo, paséme, kupováli*), na Frenštátsku naopak k dlužení nedocházelo vůbec (*vrtěl, kuł, volal, chtěl, kupoval*).

Přičestí trpné tvoříme rovněž příponami ke kmeni minulému, tyto jsou však odlišné od SJ - **(e)ný/tý, -(e)ná/tá, -(e)né/té, -(e)ní/tí, -(e)ně/té, -(e)ně/té** (*chválený/umytý, chválená/umytá, chválené/umyté, ... chválení/umytí ...*)

Podmiňovací způsob přítomný slovesa se vytvoří z přičestí minulého a tvarů **bych, bys, by, bysme, byste, by** (*volal bych, tancovali bysme, chodili by, případně také abych, gdybysme*). K vytvoření podmiň. způsobu minulého přidáme přičestí minulé slovesa býti (*býl,-a,-o,-i,-y, nebo bývál,-a,-o,-i,-y - býł bych volal, bývál bych ch'ěl věděť*). Jeho užívání v mluvené řeči bylo však jen ojedinělé.

Čas budoucí se u sloves dokonavých vyjadřuje tvary přítomnými (*zavolám, vrátím sa*), u nedokonavých se budoucí čas vyjadřuje tvarem složeným z budoucího času slovesa byť - **budu, budeš, bude, budem, budete, budou** a infinitivu (*budu volat', budou tancovat'*).

Čas minulý se tvoří z příčestí minulého (*volál, hrála, tancovali*) a z přít. tvarů slovesa být (kromě 3. osoby) - sem, si, sme/zme, ste (*volál sem, sed(l) si, hráli sme, tancovali ste*).

U tázací formy 2. os. j.č. minulého času se užívá také zkrácený tvar slovesa být - s místo si (např. *vézl's?, vřázal's?, sékl's?, táhl's?, chytl's?, kosil's?, vrtěl's?, volál's?, byl's?, jedl's?, věděl's?*). U sloves zvratných se toto krácení neužívá.

PŘÍSLOVCE

Stejně jako ve SJ vyjadřují příslovce i v nářečí různé bližší okolnosti dějů a předmětů (místo, čas, způsob, příčinu a důvod), nebo označují stupeň vlastnosti a míru věci. Přííslovce jsou slova neohebná a tvoří se většinou od příd. jmen příponami **-e** a **-o** (*přípona -o je v nářečí častější - rovno, neskoro, slabo, tenko, vasko; dobře, okoličně ...*). Některá příslovce mohou být odvozena z příčestí (*stojáčky, sedáčky, klekačky apod.*), nebo i příponami **-ěj** (*včilěj, prvéj, zasěj, kolěj ap.*), **-em** (*honem, kárem, spátkem...*), **-k, -kaj** (*gdesyk, jaksyk, tadyk; dneskaj, toľkaj, henkaj ap.*), **-účko(y)** (*malučko, suchučko teplučko, pomalučky*), **-únko** (*lehunko, slabúnko, malunko...*), **-y** (*nenazdajky, potichy, pomály, pošepty, štvernošky, zdoľy, zdomy, ap.*). Přííslovce odkud, odsud, odtamtud, pokud, posud, potud mají tři tvary (*otkel/otkát'/otky, stuotel/stuocát'/stuoty, stamotel/stamocát'/ stamoty, pokel/pokát'/poky, posel/posát', potel/potát'/poty*).

Druhý stupeň příslovcí se tvoří příponami **-ší, -čí, -ejší** (*lehčí, horší, těžší, teplejší...*), **-ěj** (*bližej, meňej, pomeňej, dalěj...*) nebo se vyskytují i bez koncovky (*bliž, meň, spěš ...*) Třetí stupeň se tvoří pomocí předpony **náj-** (*nájmeňej/nájmeň, nájplyd'ej, nájpkněj, nájzdravjěj ...*)

PŘEDLOŽKY, SPOJKY, ČÁSTICE, CITOSLOVCE

Jsou to slova neohebná a pro jejich užití v nářečí platí v plném rozsahu pravidla platná ve spisovném jazyce. Tato platnost se vztahuje samozřejmě jen na taková slova, která se v nářečí užívají.

NÁŘEČNÍ SLOVOTVORBA

A OBOHACOVÁNÍ SLOVNÍ ZÁSOPY VE VALAŠKÉM NÁŘEČÍ

Podstatná jména

Jména rodin se odvozují od mužova příjmení. Nejčastěji je u příjmení nebo jeho přezdívký koncovka **-é, -í** (*Košuté, Vrážlé, Kopečtí, Vrchovští*) u příjmení končících na **-k, -ek, -ec** také koncovka **-i** (*Zajíčci, Šuláci, Orsáci, Adamci*).

Jména vdaných žen se tvoří od mužských příjmení, případně přezdívek. Nejčastějšími koncovkami těchto jmen jsou **-ka, -ena** (*Mikulčáčka, Vráblíčka, Koňarička, Poláščena, Holčena, Zbrančena*).

Jména svobodných dcer se odvozují od otcova příjmení příponou **-ova, -ého** (*Vojtkova, Jochcova, Holcova, Šťastného, Hajného, Hrubého*).

Jména domácká se tvoří podobnými příponami jako ve SJ, existují však odchylky. U osobních jmen mužských jsou časté koncovky **-oš, -uš, -ek** (*Antoš, Matuš, Janek, Vincek, Ozéfek*). U ženských jmen se v zakončení často vyskytují přípony **-a, -ča, -ina, -uša, -ýna** (*Rozára, Aneša, Kača, Hanča, Rozína, Maruša, Marýna*).

Jména zdobnělá se v nářečí vyskytují častěji než ve SJ. Tvoří se nejčastěji příponami **-ek, -ka, -ko** (*sklépek, hoľúbek, stromek, šenkérka, puténka, sklénka*), **-úšek** (*břúšek, kožúšek*), **-ča** (*cérča, ptáča, chudáča*), **-ica** (*ľavica, truhlica, polica*), **-ec** (*ogarec, zvonec, chlěvec, stolec, zhlavec*), **-co, -ca** (*kolco, okéncó, dvérca, suknicá, sanicá*). Zdobnění se vyjadřuje také

koncovkou **-eček, -ečka** (*kúsineček, cérenečka, chvílenečka*), zvýšení intenzity zdvojnásobení lze dosáhnout zdvojením příponové slabiky (*kúsíneneček, cérenenečka, chvílenenečka*).

Jména zveličelá a zhrubělá, vyjadřující oproti základním slovům větší míru vlastnosti, jsou v nářečí poměrně častým jevem. Mezi přípony, jimiž jsou tvořeny, patří nejčastěji **-isko** (*chlapisko, psisko, dobračisko, kocůřisko*), **-sko, -cko** (*rob-sko, babsko, telacko, jahňacko*), **-ún** (*hamún, čahún, křiklún*), **-oň** (*křupoň, blboň, hlupoň, nátoň*), **-áč** (*kuláč, fúsáč, kafáč, maláč*), **-ál** (*nohál, břuchál, okál, nosál*), **-ala, -ala** (*tápała, kývała, ožrała, srala*), **-aňa** (*kabaňa, blbaňa*). Podobně jako u zdvojnásobení většina těchto slov zesiluje základní význam slova a také citový vztah mluvčího ke zmiňovanému objektu.

Názvy vlastností a povolání se podobně jako ve SJ tvoří příponami. Pro nářečí jsou typické **-ost'** (*radost', bujnost', hlúpost', márnost', starost'*), **-ota** (*žebro-ta, dobrota, slota, istota*), **-stvo, -ctvo** (*pestvo, zlodějstvo*), **-ář** (*bednář, stolař, sadař, hospodář, košíkář*), **-ina** (*sedlačina, řezničina, dřina*), **-ista** (*húslista, cymbalista, basista*).

Jména nositelů vlastností tvoříme příponami **-ec, -ica** (*usmrkanec, usople-nec, nafúkanec, zavšivenec, darebnica*), **-oň** (*hluchoň, blboň, křupoň*), **-áč** (*břu-cháč, pupkáč, naháč*), **-uša** (*dobruša, strakuša*).

Jména obyvatelská se odvozují od místních příponou **-an, -jan, -ák** (*Lipta-lan, Lhocan, Rožnovjan, Brumovjan, Hrozenkovjan, Vsetiňák, Mezřýčák/-čan*).

Jména místní se tvoří řadou přípon, z nichž nejčastějším bývá zakončení na **-isko, -išče, -ňa, árňa, -érňa, -ovňa** (*rubisko, oranisko, hradišče, kolňa, kovárňa, palérňa, ovčírňa, ledovňa*).

Jména hromadná jsou obvykle zakončena příponou **-ctvo, -ina** (*ptactvo, četina, letina*). Nejoblíbenějším zakončením jmen hromadných je přípona **-í** (*prúti, pcháči/pcháli, lěščí, bóři, chacháli, chabaždží, vrbí, klúčí, krkoščí*).

Jména látková bývají zakončena na **-inec, -ák, -ačka, -ica** (*kuřinec, trnčák, vlnák, chudačka, česnekačka, kyselica*).

Jména činitelská (nositele děje) jsou nejčastěji zakončena příponami **-tel, -ač/áč, -ák, -a, -ala/ala, -oň** (*kazatel, učitel, roznašáč, pomahač, tulák, piják, břlomta, oceba, nemrava, ožrała, rýpała, brbloň, šmatloň*).

Substantiva dějová bývají zakončena příponami **-í, -a, -ačka, -ba** (*topení, vozění, dójění, oprava, nájeza, noša, paša, zabijačka, šuchtačka, opletačka, žé-nitba, sadba*).

Přídavná jména

Tvoří se ve většině případů stejně jako ve spisovném jazyce.

Přídavná jména přivlastňovací se tvoří obvykle koncovkami: **-ú, -uv**/, -ova, -ovo, -in, -ina, -ino, -í, -ský/cký*/**; vyjadřující látkový původ: **-ový, -ěný, -ný**; místní a prostorová: **-ní, -ový, -itý, -ský/cký*/**; vyjadřující jakost: **-atý, -natý, -ivý, -avý**; značící podobnost: **-ový, -ovitý, -atý, -natý**; vyjadřující vlastnost: **-ný, -ní, -vý, -avý, -ivý, -ačný, -úcný, -kavý**.

*/ 1. p. množ. čísla se u takto zakončených příd. jmen tvoří koncovkou **-ščí** nebo **-ččí**.

/ **-uv jen na Frenštátsku!

Na Brumovsku bývala u přídavných jmen přivlastňovacích koncovka **-oj**.

Přídavná jména zesilující účinek jsou v nářečí často užívaná. Odvozují se příponami **-ánský, -atánský** (*širokánský, dlúhatánský*). Typickým valašským zakončením je koncovka **-úcný, -ajzný, -čajzný** (*starúcný, kysehúcný, velikajzný, širočajzný*). K těmto přídavným jménům patří i ta, která mají zdvojnásobovací a citovou funkci. Mohou být vyjádřena celou řadou přípon: **-učký, -unký, -ulinký, -ušenký** (*malučký, chudučký, bledučký, uzunký, hladuňký, teňulinký, malušenký*). Zvýšení intenzity zdvojnásobení je možno dosáhnout zdvojením příponové slabiky (*drobululinký, malulušenký*).

Slovesa

U sloves, která vyjadřují expresivně pojatý děj se tato tvoří příponami **-otat'**, **-čit'**, **-olit'**, **-ónit'** (*blkotat'*, *drkotat'*, *plkotat'*, *t'apčit'*, *dropčit'*, *prdolit'*, *mrholit'*, *hónit'*). Slovesa zdobnělá (mazlivá) tvoříme příponou **-kat'**, a zesílené **-in/ynkat'** (*huškat'*, *hopkat'*, *rypkat'*, *čapkat'*, *drckat'*, *spinkat'*/*spinunkat'*, *čurkat'*/*čuryunkat'*, *capkat'*/*capinkat'*).

Slovesa vyjadřující zhrubělou kvalitu děje tvoříme příponami **-áňat'**, **-ázňat'**, **-ážgat'**, **-úňat'**, **-ýňat'**, **-ýžňat'**, **-ýcnút'**, **-gat'** (*břáňat'*, *palázňat'*, *trmázgat'*, *chlachúňat' sa*, *zglyňat'*, *škrabyňat'*, *zvoryžňat'*, *kopýcnút'*, *chlopýcnút'*, *zderygat'*, *vřzgat'*, *šmarygat'*), nebo toho můžeme dosáhnout změnou kmenové souhlásky (*d'rcat'*, *gr'cat'*, *gr'gat'*, *gécat'*).

I v nářečí, stejně jako ve SJ, se slovní zásoba měnila a vyvíjela. Původní jednoduchá lidová řeč zemědělců a pastevců byla ovlivňována různými faktory a slovní zásoba se postupně rozšiřovala. Ke slovíčkům typicky nářečním (odlišným) a těm, která se shodují s obecnou češtinou (*např. kuň, husa, koza, voda, ruka, kostel, cesta atd.*) přibyla slova přejatá z cizích jazyků a nová slova, která přinesla změna zemědělských pracovních procesů i technický pokrok a rozvoj všeobecné vzdělanosti. Nejvíce cizích slov bylo přejato z němčiny a slovenštiny, s nimiž obyvatelstvo přicházelo do styku nejčastěji. Tato slova byla pak v pozměněné formě přejata i do nářečí (*např. hárešt, kvér, kvicht, prubovat', pucovat', halúška, konár, dereš, demogracija, krucifix atd.*). Četnost slov přejatých z jiných jazyků nebyla tak výrazná (to platí i o rumunštině, z níž to bylo jen asi 30 slov úzce se vztahujících k salašnictví). Slova spojená s vědou se v běžné lidové mluvě nevyskytovala.

Technický pokrok zasahující do 2. pol. 19. stol. přinesl s sebou další nebývalé množství nových slov, především v řemeslech a dopravě. I tato slova měla obvykle své nářeční ekvivalenty (*např. ciment, tér, žentúr, éro, glajza, štreka, rašpla, bicygl, repeťák atd.*). Pro přijetí slova do nářečí byla však rozhodující doba jeho vzniku. Slova vzniklá po přelomu 19. stol. již nemohou být považována za nářeční, neboť v této době byl již vývoj nářeční formy fakticky ukončen. Proto také je zařazování nových slov spojených s rozvojem moderní vědy a techniky (jakož i dalších slov z cizích jazyků) do nářečí problematické, jelikož jejich nářeční formy nebyly již vytvořeny (*např. padák, vrtulník, sbíječka, nadjezd, kosmonaut, počítač, laser, radar, internet, digitální, tankovat, surfovat atd.*). Je-li však užití takových slov v nářečním textu nezbytné, neměla by již být nijak měněna, ale užívána jako jiná slova shodující se se spisovnou či obecnou češtinou, pouze s nářečními odchylkami v tvarosloví (*počítača, sbíječkú, digitálníma, surfujú*).

Skladba

V nářečí se téměř výhradně jednalo o mluvený projev. Ten byl ve své podstatě vždy úsporný a jednoduchý. Sloh psaného textu, pokud je zpracováván v nářeční formě, by si měl proto v co největší míře zachovat tyto znaky a měl by samozřejmě obsahovat pouze taková slova, která se v nářečí užívala. Větná skladba se od dnešní poněkud odlišovala a její formu je třeba vnímat jako zastaralou. Proto bychom dnes v psaném projevu měli přijmout ta pravidla, která jsou platná ve spisovném jazyce, jak to činí většina autorů, kteří s texty psanými v nářečí pracují.